

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
STUDIA PSYCHOLOGICZNE 1981 z. 2

EUGENIUSZ BIELICKI
WSP Bydgoszcz

PREWENCYJNO - DORADCZE ASPEKTY W RESOCJALIZACJI

Poradnictwo wychowawcze-życiowe musi posługiwać się także terminem "prewencja" /- praeventio - uprzedzanie, zapobieganie/. W naszym przypadku odnosi się on do zapobiegającego działania w ramach poradnictwa, przeciwstawiającego się wystąpieniu takich zachowań dewiacyjnych jak aktywność paraprzestępcza /ucieczki z domu, włóczęgostwo, alkoholizm, narkotyzowanie się, niechęć do pracy i nauki, promiskuityzm seksualny itp./ i przestępstwa nieletnich.

Współcześnie nie znamy jeszcze wielu zjawisk i procesów z zakresu etiologii tych zachowań nieletnich, mamy jednak dostateczny zasób wiedzy zgromadzonej w wyniku badań, by próbować wypracowywać odpowiednie i w miarę skuteczne programy prewencyjno-doradcze.

Przyjmując, stosownie do poglądów licznych autorów oraz wyników ich badań nad uwarunkowaniami zachowań paraprzestępczych i przestępczych, istnienie dwu podstawowych, wielkich grup czynników etiologicznych, a mianowicie czynników endo i egzogennych, można dokonywać prób konstruowania takich programów. Przyjmuję, że w ramach tej podwójnej klasyfikacji czynników etiologicznych, które można znaleźć w bogatej literaturze, jedne z nich odnoszą się do osoby. Są to: wady fizyczne, fizjologiczne, dziedziczne, wrodzone lub nabyte, choroby bądź kalektwa, wśród nich psychiczne, epilepsje, upośledzenia umysłowe, psychopatie, urazy fizyczne bądź psychiczne, nieprawidłowe struktury charakterologiczne takie jak naiwność, infantylizm, aspołeczność, niestałość emocjonalna, impulsywność, zmiany

charakterologiczne takie jak kompleks niższości, konflikty natury emocjonalnej itp.

Inne czynniki etiologiczne związane są z sytuacją człowieka w znaczeniu obiektywnym i subiektywnym. Traktuję ją jako sytuację trudną, czyli taką, w jakiej najczęściej znajduje się nieletni przestępca, na którego ma być skierowane działanie prewencyjno-doradcze. Sytuację trudną rozumiem jako każdorazową specyficzną strukturę powiązanych z sobą elementów obiektywnych /egzogennych/ i subiektywnych /endogennych/, powodującą przeciążenie systemu regulacji podmiotu przy pojawianiu się wysokiej aktywacji emocjonalnej o zabarwieniu ujemnym, co stymuluje indywidualizowane zmiany w zachowaniu, prowadzi do reorganizacji albo dezorganizacji aktywności ukierunkowanej na cel¹. Przesłanki współtworzące tego rodzaju sytuację tkwią w: rozbitej i niepełnej rodzinie, pracy zawodowej matek, wadliwym wychowaniu, alkoholizmie rodziców, niedostatecznych i niezdrowych warunkach mieszkaniowych, częstych zmianach miejsca pobytu, zaburzeniach charakterologicznych jednego z rodziców, psychopatii, nerwicy, zboczeniach seksualnych, lukach w systemie nauczania, dezorientacji w wyborze szkoły i zawodu, migracji ludzi ze środowisk wiejskich do wielkomiejskich, poczuciu osamotnienia, słym przygotowaniu uczniów do pracy w przemyśle, niedostatecznej sieci usług socjalnych i lekarsko-socjalnych, wpływie złej literatury, filmu, słym zdrowiu itp.

Badania etiologiczne można dzielić na 3 grupy. Są to: badania antropologiczne i biologiczne, badania psychologiczne i psychiatryczne oraz badania socjologiczne. Podziały te należy traktować jako dosyć dowolny i niekompletny wybór, bowiem problematyka etiologii zachowań paraprzestępczych i przestępczych ma charakter interdyscyplinarny i jak dotąd mimo licznych, precyzyjnie przez różnych autorów dokonanych badań, nie udało się opracować całkowicie zadawalającej teorii. Współcześnie preferowany jest wieloczynnikowy model etiologii tych

zachowań. Konstatacja tego faktu rodzi konieczność podejmowania środków prewencji ogólnej w resocjalizacji, czyli konstruowania najpierw koncepcji prewencyjno-doradczych w sensie ogólnym, uwzględniających całą dziedzinę epidemiologii zjawiska w jego aspekcie fenomenologicznym i etiologicznym, a dopiero w tych ramach-koncepcji prakseologicznych, czyli formułowania zasad racjonalnej i skutecznej działalności prewencyjno-doradczej w poszczególnych formach i dziedzinach działania, koncepcji zawierającej opisy względnie szczegółowe i analizy wyróżnionych, bardziej sprecyzowanych aspektów i form działania. Ogólna koncepcja prewencyjno-doradczą winna być wyraźnie "elastyczna" i względnie "stabilna", takie bowiem jej cechy umożliwiają tworzenie teoretycznych i racjonalistycznych koncepcji prakseologicznych doradztwa wychowawczo-życiowego, odnoszonego do ludzi o wyróżnionych w toku badań diagnostycznych cechach biologicznych, psychicznych i sytuacyjnych. Problematyka merytoryczna, metodologiczna i metodyczna tworząca prakseologiczną koncepcję prewencyjno-doradczą powinna wynikać z właściwości i cech jednostki ludzkiej oraz jej sytuacji. Problematyka poradnictwa każdorazowo jest przedmiotem analiz w sytuacjach poradzanych i nie sprowadza się tylko do sporadycznej, oderwanej porady; stanowi analizy i oddziaływanie prewencyjno-doradcze w zaplanowanym i celowym procesie aż do zminimalizowania bądź likwidacji czynników, warunkujących pojawienie się form aspołecznej i dewiacyjnej aktywności. Problematyka prewencyjno-doradczą jest zatem jednym z aspektów szerszej problematyki resocjalizacyjnej, bowiem cele prewencyjno-doradcze jak i cele resocjalizacyjne wykazują wysoki poziom sbieżności, chociaż występują na różnych etapach walki z tym samym "złem społecznym".

Ze względu na wyróżnione wyżej podziały czynników etiologicznych zachowań dewiacyjnych niżej przedstawiam projekt trzystopniowej ogólnej koncepcji prewencyjno-doradczej. Uwzględnia ona cechę "elastyczności" i możliwości tworzenia w jej ramach koncepcji prakseologicznych oraz "stabilności", ze względu na

stosunkowo dobrze rozpoznaną i znaną nauce etiologię omawianych zachowań.

1. Pierwszy stopień prewencyjno - doradczy o cechach najbardziej ogólnych, obejmuje środki przeznaczone do zwalczania podstawowych czynników kryminogennych, ustalonych na etapie ich diagnozowania i tkwiących głównie w sytuacji jednostki w znaczeniu obiektywnym - a więc w zasadzie egzogennych.
2. Drugi stopień prewencyjno - doradczy odnieść należy do ujawnienia i leczenia, możliwie jak najszybciej, wszelkiego rodzaju niedostosowań i zaburzeń osobowościowych w celu niedopuszczenia do zmian, dezorganizacji osobowości charakterystycznej dla wystąpienia zachowań paraprzestępczych i przestępczych.
3. Trzeci stopień prewencyjno - doradczy dotyczy zapobiegania komplikacjom i następstwom niedostosowania i zaburzeń w zachowaniu. Realizacja tego celu wykazuje już wysoki poziom zbliżności z procesem sensu stricte resocjalizacyjnym, z oddziaływaniem psychologiznym i wychowawczym, dla kształtowania osobowości przez np. bezpośredni wpływ doradcy wychowawcze - życiowego, w oparciu o preferowany model osobowościowy i orientację wartościującą.

Zaproponowana trzystopniowa koncepcja prewencyjno-doradcza dzięki swej elastyczności umożliwia tworzenie bardziej szczegółowych koncepcji o charakterze prakseologicznym. I tak np. w odniesieniu do zachowań przestępczych na etapie pierwszego stopnia prewencyjno - doradczego można zaproponować za B. Hołystem profilaktykę kryminalistyczną, czyli zespół środków i metod postępowania utrudniających lub uniemożliwiających popełnienie przestępstwa; profilaktykę kryminologiczną czyli zespół środków stosowanych np. przez psychologa w celu pozytywne ukierunkowania aktywności ludzkiej, usunięcia zagrożeń społecznie akceptowanej działalności, wadliwych postaw itp.

Przedstawiona koncepcja prewencyjno - doradcza nie pokrywa się też ze spotykanym w literaturze trójpodziałem na profilaktykę przedprzestępczą, profilaktykę poprzestępczą i profilaktykę penitencjarną².

Termin profilaktyka /gr. prophylaktikos - zapobiegawczy/ ma uprawnione odniesienie głównie do etapu przestępczego. Na tym bowiem etapie stosowane środki prewencyjno - doradcze mają swój zasadniczy sens. W następnych etapach działania doradcze skierowane są na leczenie, usuwanie, naprawianie tego co już zaistniało, np. na eliminowanie nawykowej aktywności dewiacyjnej, internalizację systemów wartości w strukturze osobowości bądź kształtowanie prospołecznej orientacji wartościującej. Wyróżniona przez Hołysta trzyetapowa procedura postępowania profilaktycznego budzi sceptycyzm ze względu na pewien schematyzm w traktowaniu człowieka. Ponadto w poszczególnych etapach profilaktyki przedprzestępczej, poprzestępczej i penitencjarnej stosuje się skrajnie różne środki profilaktyczne, w tym środki socjalizujące, często bez uwzględnienia zasady indywidualnoresocjalizacyjnej - warunku niezbędnego i koniecznego dla zachowania prawidłowego przebiegu socjalizacji. Podział ten budzi też pewną wątpliwość ze względu na utożsamienie tego, co zostało w nim wyróżnione jako profilaktyka poprzestępcza i profilaktyka penitencjarna. Termin penitencjarny /łac. poenitentiarius - skruszony, pokutujący/ nie oznacza bowiem wyłącznie jednostki umieszczonej po popełnieniu przestępstwa w zakładzie poprawczym bądź karnym lecz sugeruje stan, sytuację w jakiej znalazł się osobnik, po zastosowaniu wobec niego systemu wzmocnień awersyjnych, np. kary. Może on przebywać np. w kuratorskim ośrodku pracy z młodzieżą, w zakładzie poprawczym, karnym, a nawet na wolności. Istotny jedynie jest ten fakt, że po wymierzeniu kary czy też zastosowaniu środka wychowawczego, znalazł się w sytuacji specyficznej, w której inne osoby mają wobec niego prawo i obowiązek poddawania go systemowi środków wychowawczego oddziaływania. Z tych względów podział na profilaktykę poprzestępczą i peni-

tencjarną jest sztuczny, bowiem w istocie mamy tu do czynienia z profilaktyką poprzestępczą.

Tego rodzaju wątpliwości nie narzucają się przy zaproponowanej trzystopniowej koncepcji prewencyjno - doradczej. Walorem tego podziału jest możliwość uwzględnienia w nim działań terapeutycznych i prewencyjnych w stosunku do osoby, której osobowość nie traktuje się jako tworu statycznego lecz jako strukturę dynamiczną, kształtowaną w trakcie życia, w kontakcie z innymi ludźmi w małych grupach społecznych.

Nie jest moim zamierzeniem w krótkim artykule ekspozycja szczegółowych programów prewencyjno - doradczych o charakterze prakseologicznym. Celem jest przedstawienie próby projektu ogólniejszego z wskazaniem możliwości tworzenia projektów bardziej szczegółowych dla wyróżnionych stopni prewencyjno - doradczych.

Trzystopniowa koncepcja prewencyjno - doradcza zawiera w sobie zsyntetyzowane elementy zapobiegania przez poradnictwo /doradzanie/, w sytuacji "interakcji poradnianej", czyli interakcji społecznej pomiędzy "wychowankiem" a osobą pełniącą funkcję prewencyjno - doradczą, którą może być odpowiednio do tego przygotowany specjalista, wybrany ze względu na ustaloną "diagnozę osobową" i "diagnozę sytuacyjną" wychowanka. Funkcja tego specjalisty - doradcy wyznaczana zatem jest "istotą" tych diagnoz, ustalonych każdorazowo w odniesieniu do każdej jednostki, wchodzącej w interakcję z danym specjalistą. Funkcja ta nie może być określana na podstawie wyników badań percepcji zadań doradcy przez nieprofesjonalnych doradców życiowych.

Proponowana trzystopniowa koncepcja prewencyjno - doradcza koncentruje się wokół całokształtu sytuacji życiowej jednostki - potencjalnego przestępcy bądź sytuacji prognozującej zachowanie paraprzestępcze. Jednostka traktowana jest jako struktura biopsychospołeczna, odznaczająca się swoistymi cechami i "wtopiona" w specyficzną sytuację trudną, które

to specyficzne zjawiska nie znajdują, jak miemam, odzwierciedlenia w percepcji nieprofesjonalnych doradców.

U podstaw tej koncepcji pozostają następujące założenia:

- a/ ograniczanie bądź eliminowanie z sytuacji życiowej wychowanka czynników - zmiennych niezależnych - determinujących zachowania paraprzestępcze i przestępcze /I stopień/;
- b/ dopomaganie wychowankom w procesie kształtowania osobowości przez pomoc w doborze celów życiowych, środków służących do realizacji tych celów, pomoc w kształtowaniu stosunku do siebie samego i innych ludzi, pomoc w internalizowaniu prospołecznych wartości i kształtowaniu ogólnej orientacji wartościującej /II stopień/;
- c/ dopomaganie przez doradcę - specjalistę w zapobieżeniu komplikacjom i następstwom stwierdzonych zjawisk niedostosowania i zaburzeń w zachowaniu, oddziaływanie socjalizujące, nie tylko przy zastosowaniu bezpośredniego wpływu doradcy w bezpośredniej "interakcji poradnianej", lecz także przez stwarzanie sytuacji, w których funkcjonują mechanizmy identyfikacji i naśladownictwa wobec wartości prospołecznych /III stopień/.

W koncepcji tej oddziaływania prewencyjno-doradcze oparte są na specjalistycznych diagnozach osobowych i sytuacyjnych. One bowiem mogą stanowić uprawnioną podstawę do zadań poradnictwa i zadań doradcy, z nich jedynie wywodzić można oczekiwania i wymagania dotyczące osób doradcy życiowego. Są to istotne elementy, współtworzące w zasadzie każdy model poradnictwa życiowego, model, w którym uczestniczą specjaliści różnych dyscyplin naukowych. W świetle tych rozważań wykorzystywanie potocznego ludzkiego doświadczenia w budowie modelu poradnictwa życiowego może budzić wątpliwości.

Nie jest moim zamierzeniem dokonanie systematycznej, krytycznej analizy tych wątpliwości. Ich wysunięcie, łącznie z zaproponowaną trzystopniową koncepcją prewencyjno - doradczą ma służyć modyfikacyjnej procedurze tworzenia modelu doradcy wy-

chewawczo - życiowego. Chodzi jedynie o zwrócenie uwagi na niebezpieczeństwo ewentualnego, nadmiernego preferowania wyników badań nad percepcją społeczną zadań poradnictwa oraz osoby doradcy przy tworzeniu koncepcji modelu poradnictwa. Modele te nie mogą mieć całkowicie charakteru "stabilnego" a musi je cechować względna "elastyczność".

Stosowanie systemu środków oddziaływania na wychowanka czy też osoby potrzebujące pomocy w "sytuacji poradnianej" uszlachetnione jest od wyników diagnozy osobowej i sytuacyjnej. Diagnozy te w rzeczy samej są indywidualnie różne zwłaszcza w osobowych przypadkach klinicznych, patologicznych czy psychopatologicznych. Poradnictwo rozwiązywać ma problemy naukowo - badawcze i taki postulat spełnia one nawet w przypadkach indywidualnych studiów przypadków. Posługuje się ono zatem naukowo wypracowanymi przez różne dyscypliny systemami środków.

Problemy te i systemy środków oddziaływania stanowią przesłanki określające już dzisiaj, a tym bardziej w przyszłości, poradnictwo wychowawczo - życiowe jako dyscyplinę względnie autonomiczną, chociaż interdyscyplinarną. Trendy rozwojowe tak rozumianej dyscypliny a szczególnie takiego szczegółowego problemu w poradnictwie, jakim jest modyfikacja bądź tworzenie "modeli poradnictwa", nie mogą opierać się na percepcji laików lecz na opiniach specjalistów. Interesujące z punktu widzenia tworzenia modeli poradnictwa życiowego w tych opiniach są spostrzeżenia tych specjalistów w zakresie efektywności "doradzania", czyli efektywności stosowania systemu oddziaływań, szczególnie środków oddziaływania przewidzianych w dotychczas stosowanym modelu bądź modelach. Zatem wysiłek badawczy winien być skierowany na zbieranie tych opinii oraz analizę porównawczą uzyskiwanych efektów.

Truizmem jest przy współczesnym rozwoju poradnictwa życiowego w Polsce twierdzenie, że poradnictwo winno przyjmować za punkt wyjścia określoną antropologiczną koncepcję człowieka, a w szczególności - marksistowską koncepcję człowieka.

Postulat ten powszechnie jest realizowany w szeroko rozumianych procesach socjalizacji i w procesach resocjalizacyjnych. Leży on również u podstaw koncepcji prewencyjno - doradczej poradnictwa przy jej zastosowaniu wobec osób, manifestujących aktywność paraprzestępczą i przestępczą oraz tych jednostek, u których istnieje zagrożenie ich wystąpienia.

Zatem punktem wyjścia takiej koncepcji jest dążenie w działaniu prewencyjno - doradczym do kształtowania u wychowanka zdolności regulowania przez niego stosunków z otoczeniem fizycznym i społecznym, od czego zależy dobre samopoczucie jednostki, jej prawidłowe funkcjonowanie w interakcjach i jej rozwój.

Realizację tych założeń w odniesieniu do omawianej kategorii osób istotnie zapewnić może zaprezentowany tu, dyskusyjny projekt trzystopniowej koncepcji prewencyjno - doradczej z odpowiednimi modyfikacjami szczegółowymi, warunkowanymi w każdorazowej sytuacji poradnianej swoistością i specyfiką diagnozy osobowej i sytuacyjnej. Odpowiada to zasadzie indywidualizacji, która podobnie jak w procesach dydaktyczno - wychowawczych pełni również istotną funkcję w poradnictwie wychowawczo - życiowym. Tym bardziej jeszcze w działaniach prewencyjno - doradczych.

Dyskusja powyższa pozwala sceptycznie traktować próby tworzenia tak zwanych "zamkniętych" i w pełni "do końca wypracowanych" modeli poradnictwa wychowawczo - życiowego. Zapewne taki model nie wytrzymałby próby krytyki choćby ze względu na nieustanne zmiany psychospołecznych sytuacji ludzi, w zależności od dialektyki rozwoju sytuacji jednostek i grup społecznych, zmian systemów wartości i orientacji wartościujących, wreszcie stanu zdrowia psychicznego i somatycznego ludzi. Wzmacnia to wyrażony już wcześniej pogląd o konieczności budowania takich modeli /nie modelu/ względnie "elastycznych" i względnie "stabilnych", dostatecznie "ogólnych", umożliwiających każdorazowe modyfikacje w zależności od diagnoz osobowych i sytuacyjnych.

PRZYPISY

- ¹ E. Bieliński: Wybrane problemy etiologii trudności uczniów w procesie dydaktycznym. *Studia Pedagogiczne* 1978, nr 4, WSP Bydgoszcz, s. 22
- ² B. Hołyst: *Kryminalistyka*, Warszawa 1973, s. 416

PREVENTIVE - ADVISORY ASPECTS OF RESOCIALIZATION

Summary

The paper contains some remarks dealing with constructing educative - life guiding models in resocialization processes. It also presents a three - step project of preventive - advisory conception. This project is treated by the author as a controversial one.

DIE PRÄVENTIV-KONSULTATIVEN ASPEKTE DER RESOZIALISIERUNG

Zusammenfassung

Das Artikel enthält die Bemerkungen über das konstruieren der modelle der lebens-erziehung Beratung, in der Anwendung zu den Resozialisierung process. Auch enthält es das projekt einer dreistufen präventiv-konsultativen Konzeption. Diesen projekt betrachtet der Autor als diskutabel.